

บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับนิตยสาร

1.1 ความหมายของนิตยสาร

“นิตยสาร” มีความหมายตรงกับคำว่า Magazine ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาอารบิก หมายถึง ร้าน คลังสินค้า หรือห้องสรรพสินค้า (storehouse) โดยที่ความหมายดังกล่าวได้ให้ความหมายกับนิตยสารในด้านของการเป็นที่รวมของแหล่งข่าวสารหลาย ๆ ประเภทที่มีความแตกต่างกันออกไป (a storehouse of information on and subject)¹

นอกจากคำว่า Magazine แล้ว ยังมีอีกคำหนึ่งที่ใช้เรียกนิตยสาร ได้แก่คำว่า Periodical ซึ่งหมายถึงสิ่งพิมพ์ที่มีกำหนดออกตามเวลา (regular interval) และออกอย่างต่อเนื่อง (serial)²

จากคำที่ใช้เรียกนิตยสารทั้ง 2 คำดังกล่าว ทำให้สามารถนำมากำหนดความหมายของนิตยสารได้ ทั้งนี้ ได้มีผู้นิยามไว้หลายท่าน แต่โดยสรุปแล้ว นิตยสารจะหมายถึงสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์อย่างหนึ่ง โดยทั่วไปจะมีเนื้อหาหลากหลาย มีวัตถุประสงค์เพื่อความบันเทิงและสาระ มีระยะเวลาในการออกจำหน่ายแน่นอน อาจจะเป็นรายสัปดาห์ รายคาบ หรือรายเดือน³ นอกจากนี้ยังต้องมีชื่อของสิ่งพิมพ์เป็นชื่อเรียกแน่นอน ตีพิมพ์เรื่องราวต่าง ๆ รวม

¹ John Tebbel, “magazine,” *Encyclopedia Americana* 18 (1996): 76.

² F. L. Mt., “periodical,” *Encyclopedia Britannica a New Survey of Universal Knowledge* 17 (1959): 512.

³ จรัส มานตรี, “ความสัมพันธ์ของการเปิดรับความพึงพอใจในการอ่านนิตยสารประเภทอาชญากรรมกับทัศนคติต่อพฤติกรรมก้าวร้าวของวัยรุ่นในชุมชนแออัด : กรณีศึกษานิตยสาร “อาชญากรรม” และ “191” กับวัยรุ่นในชุมชนแออัดคลองเตย,” (วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), หน้า 8.

อยู่ในเล่มเดียวกัน เขียนโดยผู้แต่งหลายคน เรื่องจะจบในฉบับหรือต่อเนื่องกันจนจบในหลายฉบับก็ได้⁴

1.2 ประเภทของนิตยสาร

นิตยสารเป็นสื่อสิ่งพิมพ์อีกชนิดหนึ่งที่ตอบสนองต่อความสนใจใฝ่รู้ของมนุษย์ ดังนั้นนิตยสารจึงแตกออกเป็นประเภทต่าง ๆ มากมาย จนอาจกล่าวได้ว่า ประเภทของนิตยสารนั้นมีมากเท่า ๆ กับกิจกรรมหรือความสนใจของมนุษย์เลยทีเดียว⁵ แต่อย่างไรก็ดี สามารถแบ่งนิตยสารออกอย่างกว้าง ๆ ได้ 2 ประเภท ได้แก่ นิตยสารทั่วไป (Consumer or General interest magazines) กับนิตยสารเฉพาะด้าน (Specialized magazines)⁶ ดังนี้

1. นิตยสารทั่วไป (Consumer or General interest magazines)

นิตยสารทั่วไป เป็นนิตยสารที่มีเนื้อหากว้างขวาง เป็นที่สนใจของคนทั่วไป อย่างไรก็ตาม นิตยสารทั่วไปยังสามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีกตามลักษณะความสนใจของผู้อ่าน ซึ่งแม้จะดูเหมือนว่ามีลักษณะเฉพาะ แต่ก็เป็นเรื่องที่คนทั่วไปสนใจ มีผู้อ่านจำนวนมาก นิตยสารทั่วไป แบ่งออกได้ดังนี้

1. นิตยสารผู้หญิง (Women's)
2. นิตยสารผู้ชาย (Men's)
3. นิตยสารสมัยใหม่ (Sophisticated)
4. นิตยสารคุณภาพ (Quality)
5. นิตยสารเปิดเผยข้อเท็จจริง (Confess)
6. นิตยสารข่าว (News)

⁴ วิสิทธิ์ จินตวงศ์, “วารสาร,” วารสารห้องสมุด 14 (กันยายน - ตุลาคม 2513): 309.

⁵ Richard A. Schwarzlose, “magazine,” Encyclopedia Americana 18 (1996): 76.

⁶ ประมะ สตะเวทิน, การสื่อสารมวลชน กระบวนการและทฤษฎี (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, 2539), หน้า 78 - 80.

7. นิตยสารกีฬา (Sports)
8. นิตยสารท่องเที่ยว (Travel)
9. นิตยสารการสำรวจ (Exploration)
10. นิตยสารขำขัน (Humor)
11. นิตยสารบ้าน (Shelter)
12. นิตยสารบันเทิง (Entertainment)

2. นิตยสารเฉพาะด้าน (Specialized magazines)

นิตยสารเฉพาะด้าน เป็นนิตยสารที่มีเนื้อหาเฉพาะอย่าง มุ่งที่ผู้สนใจในเรื่องนั้น ๆ โดยเฉพาะ มีจำนวนจำหน่ายน้อย เนื่องจากมีผู้อ่านไม่มากนัก นิตยสารเฉพาะด้านแบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. นิตยสารเกี่ยวกับเด็ก (Juvenile)
2. นิตยสารการ์ตูนเรื่อง (Comic)
3. นิตยสารวรรณกรรมขนาดเล็ก (Little literary)
4. นิตยสารวรรณกรรม (Literary)
5. นิตยสารวิชาการ (Scholarly)
6. นิตยสารการศึกษา (Educational)
7. นิตยสารธุรกิจ (Business)
8. นิตยสารศาสนา (Religious)
9. นิตยสารอุตสาหกรรมหรือบริษัท (Industrial or Company)
10. นิตยสารการเกษตร (Farm)
11. นิตยสารการขนส่ง (Transportation)
12. นิตยสารวิทยาศาสตร์ (Science)
13. นิตยสารการโต้แย้งหรือความคิดเห็น (Discussion or opinion)

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่านิตยสารแนววรรณกรรมจัดเป็นนิตยสารเฉพาะด้านประเภทหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะการนำเสนอเนื้อหาที่เน้นในเรื่องราวของวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ

1.3 บุคคลที่มีอิทธิพลต่อลักษณะของนิตยสาร

ในการผลิตสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์ว่าจะมีลักษณะอย่างไรนั้น นักวิชาการทางวารสารศาสตร์ถือว่าประกอบไปด้วยบุคคล 3 ฝ่าย ที่มีความสำคัญยิ่งต่อการกำหนดบทบาทสื่อมวลชนหรือสิ่งพิมพ์นั้น ๆ บุคคลเหล่านี้ ได้แก่⁷

1. ฝ่ายเจ้าของทุน (Those who OWN it)
2. ฝ่ายผู้จัดทำ (Those who MAKE it)
3. ฝ่ายผู้อ่าน (Those who READ it)

1. ฝ่ายเจ้าของทุน (Those who OWN it)

การจัดทำนิตยสารแต่ละฉบับก็เหมือนกับการลงทุนทำกิจการอย่างอื่น ๆ คือจะต้องใช้เงินทุนในการดำเนินการเป็นจำนวนมาก แม้ผู้จัดทำนิตยสารอาจมีความตั้งใจจริง มีฝีมือในการทำนิตยสาร แต่หากขาดเงินทุนหรือผู้สนับสนุน ก็เป็นไปได้ยากยิ่งที่จะสามารถผลิตนิตยสารนั้น ๆ ออกมาได้ ดังนั้นฝ่ายเจ้าของทุนจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการกำหนดนโยบายหลักของนิตยสาร

2. ฝ่ายผู้จัดทำ (Those who MAKE it)

ฝ่ายผู้จัดทำนิตยสาร ประกอบไปด้วยบุคคลที่มีอิทธิพลต่อลักษณะของนิตยสารที่สำคัญ 2 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายบรรณาธิการ และฝ่ายนักเขียน

ในส่วนของฝ่ายบรรณาธิการนั้น บรรณาธิการเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดลักษณะเนื้อหาของนิตยสารมากกว่าบุคคลอื่นโดยธรรมชาติ เนื่องจากบรรณาธิการทำหน้าที่วางเค้าโครงเรื่องของนิตยสารแต่ละฉบับ ทำหน้าที่เป็นผู้เลือกสรรข้อเขียน มีสิทธิในการตรวจแก้ต้นฉบับทั้งหลายที่นำมารวมพิมพ์ไว้ในนิตยสารนั้น นอกจากนี้บรรณาธิการยังเป็นผู้ประสานงานกับบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับนิตยสารนั้นจากทุกฝ่าย โดยเป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้ายก่อนการจัดพิมพ์นิตยสารแต่ละฉบับ

⁷ สุภา ศิริमानนท์, “บทบาทของหนังสือพิมพ์กับการเสริมสร้างระบบประชาธิปไตย,” ใน 30 ปี สมาคมนักข่าว (กรุงเทพมหานคร: เม็ดทรายคอมพิวเตอร์ กราฟฟิก, 2528), หน้า 178.

สำหรับฝ่ายนักเขียนนั้น มีบทบาทในการกำหนดเนื้อหา แนวคิด ประเด็นในการนำเสนอ เป็นผู้เลือกใช้ภาษาสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อสื่อสารความรู้ ความคิดเห็นที่มีต่อชีวิต สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมได้อย่างอิสระ

3. ฝ่ายผู้อ่าน (Those who READ it)

ผู้อ่านมีสิทธิเลือกซื้อ หรือสนับสนุนนิตยสารที่เสนอเนื้อหาตอบสนองความต้องการของตนได้ ลักษณะความต้องการเนื้อหาของผู้อ่านมีส่วนในการกำหนดลักษณะเนื้อหาของนิตยสาร โดยผ่านความรู้ของผู้เขียนและบรรณาธิการไปกำหนดหัวเรื่อง หรือประเด็นที่นำเสนอในนิตยสารนั้น

บุคคลทั้ง 3 ฝ่ายดังที่ได้กล่าวถึงนี้ ต่างก็มีความเป็นอิสระในความต้องการหรือเป้าหมายส่วนตัว แต่เมื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับในฐานะองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อนิตยสารร่วมกัน ต่างฝ่ายจึงต่างถูกกำหนดจากฝ่ายอื่น ๆ ไปด้วย และฝ่ายที่มีอิทธิพลต่อลักษณะของนิตยสารอย่างใกล้ชิดที่สุดและมากที่สุด ใน 3 ฝ่ายนี้ก็คือ ฝ่ายผู้จัดทำนิตยสารนั่นเอง

แม้ว่าบุคคลทั้ง 3 ฝ่าย โดยรวมแล้วจะมีอิทธิพลครอบคลุมกิจการนิตยสาร แต่อิทธิพลดังกล่าวจะส่งผลถึงสังคมได้ในขอบเขตของคุณสมบัติทางการสื่อสารของนิตยสารในฐานะสื่อมวลชนเท่านั้น⁸

แม้การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาที่เน้นการวิเคราะห์เชิงเอกสารจากเนื้อหาของนิตยสารเป็นหลักก็ตาม แต่เนื่องจากว่าบุคคลทั้ง 3 ฝ่ายนี้ต่างก็มีอิทธิพลต่อการนำเสนอเนื้อหาของนิตยสารดังที่ได้กล่าวไปแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับฝ่ายผู้จัดทำซึ่งมีผลต่อการนำเสนอเนื้อหาของนิตยสารโดยตรง ดังนั้นการศึกษานี้จึงนอกจากจะศึกษาจากตัวนิตยสารเป็นหลักแล้ว ยังจะศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดทำนิตยสารอีกด้วย

⁸ วรรณิกา นิยมไทย, “สังคมศาสตร์ปริทัศน์ กับบทบาทในการพัฒนาภูมิปัญญาทางการเมืองในสังคมไทย” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 1.

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของนิตยสาร

สำหรับการศึกษารูปแบบบทบาทหน้าที่ของนิตยสารในฐานะสื่อมวลชนแขนงหนึ่งนั้น มีแนวคิดและทฤษฎีสำคัญที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่สื่อมวลชนของ Lasswell และ Wright

ตามทฤษฎีการสื่อสารมวลชนของ Lasswell และ Wright ได้มองบทบาทหน้าที่ต่อสังคมของสื่อมวลชนไว้ ดังนี้⁹

1. สอดส่องสำรวจตรวจตราสิ่งแวดล้อมโดยรายงานเป็นข่าว (Surveillance : informs, provides news)

2. ประสานเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม โดยเลือกสรรนำเสนอในรูปการอธิบาย วิเคราะห์ ตีความแสดงความคิดเห็น และวิพากษ์วิจารณ์ (Correlation : selects, interprets, criticizes)

3. ถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยให้ความรู้แก่สมาชิกในสังคม (Transmission of culture : teaches)

4. ให้ความบันเทิงและพักผ่อนหย่อนใจ (Entertainment)

แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นการกล่าวอย่างทั่วไป โดยมองว่าสื่อมวลชนควรจะทำอะไรในสังคม แต่อย่างไรก็ดี ในสังคมที่มีเงื่อนไขทั้งทางการเมือง หรือเศรษฐกิจที่แตกต่างกันออกไป สื่อมวลชนก็ย่อมต้องมีหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไปด้วย แนวคิดที่ว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคมได้ถูกกล่าวถึงในทฤษฎีเชิงบรรทัดฐาน

2.2 ทฤษฎีเชิงบรรทัดฐาน

ทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานได้พยายามเสนอแนวความคิดในแง่ที่ว่าสื่อมวลชนควรจะทำหรือถูกคาดหวังว่าจะดำเนินงานอยู่ภายใต้เงื่อนไขอย่างไร และด้วยค่านิยมอะไร ซึ่งจะมีความคาบเกี่ยวอยู่กับสภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของแต่ละสังคม¹⁰

⁹ ธีระ จิตรโสภณ และ มาลี บุญศิริพันธ์, การรายงานข่าวเชิงสืบสวนแบบประยุกต์ (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย, 2538), หน้า 73.

¹⁰ ศิริชัย ศิริกาชะ และ กาญจนา แก้วเทพ, ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน (กรุงเทพมหานคร: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 114.

ทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานมีหลายทฤษฎี และแต่ละทฤษฎีก็พยายามอธิบายบทบาทของสื่อมวลชนในแต่ละสังคมที่มีเงื่อนไขแตกต่างกันออกไป โดยเริ่มมีการศึกษาดังแต่ปี 1956 โดย Fred S. Siebert และคณะ ได้แกทฤษฎี Four Theories of the Press ซึ่งทฤษฎีนี้ถูกนำมาใช้อ้างอิงอยู่เสมอ งานของ Siebert และคณะนี้ ได้แบ่งทฤษฎีของสื่อมวลชนออกเป็น 4 ทฤษฎี ได้แก่¹¹

2.2.1 ทฤษฎีอำนาจนิยม (Authoritarian Theory)

2.2.2 ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (Libertarian Theory)

2.2.3 ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory)

2.2.4 ทฤษฎีคอมมิวนิสต์โซเวียต (Soviet Communist Theory)

2.2.1 ทฤษฎีอำนาจนิยม (Authoritarian Theory)

ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นมาในบรรยากาศทางอำนาจนิยมในตอนปลายสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) กล่าวคือ ภายหลังจากประดิษฐ์เครื่องพิมพ์หนังสือได้ไม่นานนัก ในสังคมสมัยนั้นมีความเชื่อกันว่าสังคมนั้นจะไม่ใช้ผลิตผลของประชาชนส่วนใหญ่ แต่เกิดขึ้นจากนักปราชญ์ราชบัณฑิตไม่กี่คนซึ่งอยู่ในสถานะที่จะชี้ทางและนำเพื่อนร่วมสังคมของตนได้ ฉะนั้น จึงถือกันว่าสังคมนั้นจะต้องรวมอยู่ใกล้กับศูนย์อำนาจ ด้วยเหตุนี้สื่อมวลชนจึงปฏิบัติหน้าที่จากบนลงมา ผู้ปกครองสมัยนั้นใช้สื่อมวลชนสำหรับป่าวร้องให้ประชาชนทราบถึงเรื่องราวที่ผู้ปกครองคิดว่าประชาชนควรทราบ และนโยบายซึ่งผู้ปกครองคิดว่าประชาชนควรจะสนับสนุน กษัตริย์แห่งราชวงศ์ทิวดอร์และสจ๊วตของอังกฤษถือว่าหนังสือพิมพ์เป็นของราชบัลลังก์ ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องสนับสนุนนโยบายของกษัตริย์

หลักการที่สำคัญของทฤษฎีนี้ ได้แก่

- สื่อมวลชนไม่ควรทำอะไรก็ตามที่เป็นการบ่อนทำลายอำนาจของรัฐ
- สื่อมวลชนควรยอมรับ อยู่ใต้อำนาจของรัฐ
- สื่อมวลชนไม่ควรทำลายค่านิยมของคนส่วนใหญ่ หรือค่านิยมหลักทางศีลธรรม และทางการเมือง

¹¹ Fred S. Siebert, Theodore Peterson and Wilbur Schramm, ทฤษฎีสื่อสารมวลชน, แปลโดย เกษม ศิริสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513), หน้า 2 - 5.

- การตรวจพิจารณาของรัฐต่อสื่อมวลชนเป็นสิ่งที่ชอบธรรม เพื่อเป็นการบังคับให้เป็นไปตามหลักการเหล่านี้
- การล่วงละเมิดต่ออำนาจรัฐเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ การเบี่ยงเบนจากนโยบายของรัฐหรือทำลายหลักปฏิบัติทางศีลธรรมควรเป็นความผิดทางอาญา

2.2.2 ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (Libertarian Theory)

ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นจากการเจริญเติบโตหลังการขยายตัวของการค้าและการท่องเที่ยวอย่างเสรี การยอมรับเศรษฐกิจเสรีนิยมและบรรยากาศทั่วไปแห่งการรู้แจ้ง (The Enlightenment) สิ่งเหล่านี้ได้ทำลายคติแห่งอำนาจนิยม และส่งเสริมให้เกิดแนวความคิดใหม่เกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน

แนวความคิดของทฤษฎีนี้เสนอว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นสัตว์โลกที่ต้องการพึงพิงซึ่งจะต้องถูกชักนำและชี้ทางให้ แต่กลับเป็นสัตว์โลกที่มีเหตุผลสามารถแยกสัจจะออกจากความเท็จด้วยตนเอง สามารถแยกกระหว่างทางดีกับทางชั่วในขณะที่เผชิญกับหลักฐานที่ขัดแย้งกันและทางเลือกต่าง ๆ กัน สัจจะไม่ได้ถูกถือว่าเป็นสิ่งที่จำกัดหลักฐานที่ขัดแย้งกันและทางเลือกต่าง ๆ กัน สัจจะไม่ได้ถูกถือว่าเป็นสิ่งที่จำกัดอยู่เฉพาะในวงของอำนาจเท่านั้น แต่สิทธิในการแสวงหากลับเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่อาจจะริครอบงำได้

ดังนั้น สื่อมวลชนก็คือผู้ร่วมในการแสวงหาสัจจะ สื่อมวลชนไม่ใช่เครื่องมือของรัฐบาล แต่กลับเป็นเครื่องมือในการเสนอหลักฐานและข้อโต้แย้งต่าง ๆ เพื่อเป็นรากฐานสำหรับการที่ประชาชนจะควบคุมรัฐบาลและตัดสินใจในข้อนโยบาย ฉะนั้นจึงเป็นการจำเป็นที่หนังสือพิมพ์จะต้องเป็นอิสระจากการควบคุมและอิทธิพลของรัฐบาล เพื่อเปิดโอกาสให้สัจจะปรากฏตัวขึ้น ความเห็นต่าง ๆ ต้องมีการแสดงออกได้โดยเสรี จะต้องมี “ตลาดเสรี” สำหรับความคิดเห็นและข้อเท็จจริงต่าง ๆ ไม่ว่าจะคนกลุ่มน้อยหรือคนกลุ่มมาก คนปราศจากอำนาจหรือผู้ทรงอำนาจต่างต้องมีทางเข้าถึงสื่อมวลชนอย่างเท่าเทียมกัน

หลักการที่สำคัญของทฤษฎีนี้ ได้แก่

- การพิมพ์ควรมีเสรีภาพ ปราศจากการตรวจพิจารณาก่อนการตีพิมพ์โดยกลุ่มบุคคลที่สาม
- บุคคลหรือกลุ่มคนสามารถดำเนินการตีพิมพ์ และการเผยแพร่โดยไม่ต้องขออนุญาต
- การกล่าวหาโจมตีต่อรัฐบาล ต่อข้าราชการ หรือต่อพรรคการเมือง ไม่ควรถูกลงโทษ

- ไม่ควรมีการบังคับให้พิมพ์สิ่งใด
- การตีพิมพ์ “ข้อผิดพลาด” จะถูกปกป้องเช่นเดียวกันกับการตีพิมพ์ข้อเท็จจริง ทั้งในเรื่องความคิดเห็นและความเชื่อ
- ไม่มีข้อจำกัดในทางกฎหมายในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาตีพิมพ์
- ไม่ควรมีข้อจำกัดในการส่งออก หรือนำเข้า หรือส่งสาร หรือ รับสารข้ามผ่านประเทศ

2.2.3 ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory)

ทฤษฎีนี้เป็นแนวคิดที่พัฒนาจากทฤษฎีอิสรภาพนิยม เนื่องด้วยผู้ที่ได้รับผลประโยชน์อย่างแท้จริงเมื่อสื่อมวลชนมีอิสรภาพอย่างไม่มีขีดจำกัดในการนำเสนอข่าวมิใช่ประชาชนทั่วไป แต่กลับเป็นผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจเพียงบางส่วนเท่านั้น ทั้งนี้ด้วยเหตุว่า เมื่อธุรกิจสื่อสารมวลชนได้ขยายตัวขึ้น การลงทุนผลิตสื่อต้องใช้เงินจำนวนมาก ดังนั้นจึงเป็นไปได้ยากที่บุคคลทั่วไปจะสามารถเข้าถึงหรือจัดตั้งกิจการสื่อสารมวลชนได้ ธุรกิจสื่อสารมวลชนจึงมีแนวโน้มไปสู่การผูกขาดยิ่งขึ้น ข่าวสารที่ถูกนำเสนอจึงเต็มไปด้วยการโฆษณาชวนเชื่อ การเสนอเรื่องไร้สาระเพื่อหวังยอดขาย หรือการถูกใช้เป็นเครื่องมือในการนำเสนอข่าวสารเพื่อเอาใจผู้มีอิทธิพลต่อฝ่ายของตนเอง และโจมตีฝ่ายตรงข้าม

ดังนั้นทฤษฎีนี้จึงเสนอว่า อิสรภาพของสื่อมวลชนนั้นแม้จะเป็นสิ่งสำคัญ แต่ก็ควรต้องมีพันธะบางอย่างผูกยึดอยู่ ได้แก่พันธะที่จะรับผิดชอบต่อสังคมในการที่จะให้ทุกฝ่ายได้มีโอกาสเสนอเรื่องราวของตนอย่างยุติธรรม และสาธารณชนจะต้องมีข้อมูลอย่างเพียงพอแก่การตัดสินใจ

หลักการที่สำคัญของทฤษฎีนี้ ได้แก่

- สื่อมวลชนควรจะยอมรับและปฏิบัติตามพันธะกิจที่มีต่อสังคม
- พันธะกรณีดังกล่าวนี้จะเป็นผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีมาตรฐานทางอาชีพที่สูงในแง่ของการมีสาระ มีสัจจะ มีความถูกต้อง มีความเป็นกลาง และมีความสมดุลย์
- การยอมรับพันธะกรณีดังกล่าว สื่อมวลชนควรจะควบคุมกันเองภายใต้กรอบของกฎหมายและกรอบของสถาบันที่ได้ถูกจัดตั้งขึ้น
- สื่อมวลชนควรจะหลีกเลี่ยงอะไรก็ตามที่จะนำไปสู่การประกอบอาชญากรรม ความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ หรือความระส่ำระสายหรือล่วงละเมิดต่อชนกลุ่มน้อย
- สื่อมวลชนทั้งหมดควรมีลักษณะพหุนิยม และสะท้อนความหลากหลายของสังคม เปิดให้นานาทัศนะมีโอกาสได้ใช้สื่อมวลชนเพื่อแสดงออกถึงทัศนะต่าง ๆ และใช้สิทธิในการใช้สื่อมวลชนเพื่อตอบโต้ข้อกล่าวหา

- สังคมและสาธารณชนมีสิทธิในการคาดหวังมาตรฐานชั้นสูงจากการดำเนินงานของสื่อมวลชน และมีสิทธิเข้าแทรกแซงเพื่อให้ได้มาซึ่งมาตรฐานดังกล่าว เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

2.2.4 ทฤษฎีคอมมิวนิสต์โซเวียต (Soviet Communist Theory)

ทฤษฎีนี้มีรากฐานมาจากลัทธิมาร์กซิสต์ ซึ่งถือว่าประชาชนในรัฐย่อมเท่าเทียมกันหมด ไม่มีใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต พรรคคอมมิวนิสต์มีหน้าที่ในการดูแลและแบ่งปันผลผลิตให้กับสมาชิกในรัฐอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นทางการเมืองยิ่งที่จะต้องรักษาอำนาจทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์ การดำเนินการของสื่อมวลชนตามทฤษฎีนี้ จึงอยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือของผู้ทรงอำนาจของการปกครองเช่นเดียวกับคดีอำนาจนิยม หากผิดกันตรงที่ว่ากิจการสื่อสารมวลชนเป็นของรัฐ ไม่ใช่ของเอกชน มูลเหตุจูงใจในการแสวงหาผลกำไรจึงถูกจำกัดออกไป

หลักการที่สำคัญของทฤษฎีนี้ ได้แก่

- สื่อมวลชนควรรับใช้เพื่อสนองต่อผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพ และอยู่ภายใต้การควบคุมของชนชั้นกรรมาชีพ
- ไม่ควรให้เอกชนเป็นเจ้าของสื่อมวลชน
- สื่อมวลชนควรปฏิบัติภารกิจในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยการทำหน้าที่ให้การอบรมป้อนนิสัยทางสังคม ตามบรรทัดฐานที่ได้กำหนดไว้ให้ ให้การศึกษา ให้ข่าวสาร กระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจและให้เกิดการเคลื่อนไหวภายในสังคม
- สังคมมีสิทธิในการตรวจสอบพิจารณาหรือใช้มาตรการอื่น ๆ ทางกฎหมาย เพื่อป้องกันหรือลงโทษในภายหลังเมื่อมีการตีพิมพ์โฆษณาในลักษณะที่เป็นการต่อต้านสังคม
- สื่อมวลชนควรให้ภาพที่สมบูรณ์ของสังคมและของโลก โดยเป็นภาพที่เป็นกลางไม่มีอคติ และสอดคล้องกับหลักการของมาร์กซิสต์
- สื่อมวลชนควรสนับสนุนขบวนการเพื่อความก้าวหน้าทั้งในประเทศและต่างประเทศ

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานเป็นทฤษฎีที่พยายามอธิบายถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนที่อยู่ในเงื่อนไขของแต่ละสังคม สำหรับในสังคมไทยเอง จะเห็นว่า มีมุมมองอันหลากหลายเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ในขณะที่รัฐบาลเผด็จการทางการทหารบางยุคมองบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนตามทฤษฎีอำนาจนิยม โดยมองว่ารัฐบาลน่าจะมี

สิทธิในการควบคุมการเสนอความคิดเห็นของสื่อมวลชน แต่ในขณะเดียวกัน สื่อมวลชนบางกลุ่ม กลับอาจมองตามทฤษฎีอิสรภาพนิยม โดยมองว่าสื่อมวลชนควรมีเสรีภาพในการนำเสนอความคิดเห็นได้อย่างไม่มีขีดจำกัด ในขณะที่สื่อมวลชนบางส่วนอาจมองว่าสื่อมวลชนควรมีอิสรภาพในการเสนอความคิดเห็นได้ก็จริงอยู่ แต่ต้องอยู่ภายใต้กรอบของความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนในสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยจึงอาจแตกต่างกันไป ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นทางด้าน สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของแต่ละยุคสมัย

2.3 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน (Theory of Media Structure and Function)

ทฤษฎีนี้จัดอยู่ในประเภททฤษฎีทางสังคมวิทยา ซึ่งอธิบายถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำซาก และกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ถูกรวบรวมจัดขึ้นในรูปของความเป็นสถาบันด้วยเหตุผลในแง่ “ความจำเป็น” ของสังคม สังคมนั้นถูกพิจารณาว่าเป็นระบบหนึ่งที่มีส่วนต่าง ๆ หรือระบบย่อยมีความเกี่ยวพันติดต่อกันอย่างมีเสถียรภาพ (Stability) และสมดุลย์ (Equilibrium)¹² โดยมีสื่อมวลชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบด้วย ระบบย่อยเหล่านี้ แต่ละระบบจะช่วยกันผดุงรักษาระบบใหญ่เอาไว้ อาจจะมีบางช่วงขณะที่ระบบย่อยเกิดความขัดแย้งกัน แต่ในท้ายที่สุดแล้วก็จะกลับเข้าสู่ภาวะสมดุลย์เอง ในทฤษฎีนี้สื่อมวลชนจึงถูกตั้งความคาดหวังว่าจะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมที่ช่วยสร้างสรรค์และธำรงรักษาเสถียรภาพของสังคมให้เกิดความความสมดุลย์และเกิดการรวมตัวกันเข้าของทุกส่วนเพื่อทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมคงอยู่ต่อไป ดังนั้นสื่อมวลชนจึงพยายามที่จะสนองต่อความต้องการของสมาชิกในสังคม ทั้งที่เป็นรายบุคคล และที่เป็นกลุ่มก้อนอย่างสม่ำเสมอ ผลก็คือสื่อมวลชนได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมโดยไม่ได้ตั้งใจ ในแง่ที่สามารถรวมสมาชิกทั้งหมดเข้าไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้น ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชนจึงไม่ต้องยึดกับฐานคติที่เกี่ยวกับว่า สื่อมวลชนเป็นผู้นำทางอุดมการณ์ที่ถูกกำหนดมาจากสถาบันอื่นในสังคม แต่สื่อมวลชนได้เป็นทั้งผู้ชี้นำและผู้แก้ไขด้วยตัวของสื่อเองภายใต้กฎเกณฑ์บางประการที่กำหนดมาจากสถาบันที่ควบคุมตัวสื่อมวลชนอยู่¹³

¹² สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 25 - 26.

¹³ ศิริชัย ศิริกาเย และ กาญจนา แก้วเทพ, ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน, หน้า 81.

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าทฤษฎีนี้มองสื่อมวลชนในลักษณะ “อนุรักษนิยม” คือ ต้องการให้สื่อมวลชนมีภารกิจหลักในการคงรักษาสังคมมากกว่าที่จะเป็นตัวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสมมติฐานที่ว่า สื่อมวลชนมีพลังและมีอิทธิพลสูงในการทำงานรวมถึงกำหนดทิศทางของสังคมเป็นอย่างมาก¹⁴

เพื่อให้สื่อมวลชนสามารถทำหน้าที่ที่สำคัญที่สุดตามความคาดหวังของทฤษฎีในการเชื่อมโยงระบบย่อยต่าง ๆ ในสังคมให้เกิดการรวมตัวกัน จึงได้มีการตั้งความคาดหวังต่อบทบาทหน้าที่พื้นฐานของสื่อมวลชน (Media Functions Basic) ไว้ 5 ประการด้วยกัน ดังนี้¹⁵

1. การทำหน้าที่รายงานและสอดส่องสังคม (Surveillance) ได้แก่
 - การทำหน้าที่ในการให้ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์และเงื่อนไขในสังคม รวมถึงสถานการณ์ของโลก
 - การทำหน้าที่ในการบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ของอำนาจ
 - การทำหน้าที่เผยแพร่หรือส่งเสริมนวัตกรรม รวมถึงการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและการพัฒนาเพื่อความก้าวหน้า
2. การทำหน้าที่เชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม (Correlation) ได้แก่
 - การทำหน้าที่ให้คำอธิบาย แปลความหมาย รวมถึงการให้ข้อเสนอแนะและคำวิจารณ์เกี่ยวกับความหมายของเหตุการณ์และข่าวสาร
 - การทำหน้าที่ให้การสนับสนุนต่อองค์กรต่าง ๆ ในสังคมและปทัสสถานที่มีอยู่เกี่ยวข้องกับสังคม
 - การทำหน้าที่อบรมบ่มนิสัยทางสังคม
 - การทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม
 - การทำหน้าที่สร้างความสมานฉันท์ และสร้างประชาชาติ
 - การทำหน้าที่กำหนดระดับความสำคัญ และระบุสถานการณ์ที่แตกต่างกัน

¹⁴ กาญจนา แก้วเทพ, การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory): แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิทยานิพนธ์ สำนักทฤษฎีวิพากษ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.), 2540), หน้า 9 - 10. (อัดสำเนา)

¹⁵ ยุพดี จิตติกุลเจริญ, ทฤษฎีสื่อสารมวลชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536), หน้า 88 - 89. (อัดสำเนา)

3. การทำหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม เป็นนักการศึกษาให้การศึกษาแก่สังคม (Transmission) ได้แก่
 - การทำหน้าที่นำเสนอวัฒนธรรมหลักที่มีอิทธิพลต่อสังคม และตระหนักยอมรับถึงวัฒนธรรมย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นในส่วนต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาวัฒนธรรมใหม่ ๆ ในสังคม
 - การทำหน้าที่ผดุงรักษาและส่งเสริมค่านิยมที่ดี ๆ ในสังคม
4. การทำหน้าที่ให้ความบันเทิงแก่สังคม (Entertainment) ได้แก่
 - การทำหน้าที่ให้ความสนุกสนาน บันเทิง และเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ
 - การทำหน้าที่ลดความตึงเครียดในสังคม
5. การทำหน้าที่ระดมพลังการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคม (Mobilization) ได้แก่
 - การทำหน้าที่รณรงค์เพื่อวัตถุประสงค์ทางสังคม ภายในขอบเขตทางการเมือง สงคราม การพัฒนา เศรษฐกิจ การทำงาน และในบางครั้งเป็นเรื่องทางศาสนา

จะเห็นว่าทฤษฎีนี้เป็นการอธิบายให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างสื่อมวลชนและสังคม โดยมองว่าสื่อมวลชนเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของสังคม และบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนก็คือการผดุงรักษาไว้ซึ่งสังคมโดยรวม โดยตั้งความคาดหวังต่อบทบาทหน้าที่พื้นฐานของสื่อมวลชนไว้ 5 ประการด้วยกันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่อย่างไรก็ดี สำหรับการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการศึกษาถึงบทบาทในการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมของนิตยสารแนววรรณกรรม ซึ่งจะศึกษาถึงบทบาทหน้าที่พื้นฐานของนิตยสารเพียง 4 บทบาทเท่านั้น คือบทบาทในการทำหน้าที่รายงานและสอดส่องสังคม (Surveillance) บทบาทในการทำหน้าที่เชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม (Correlation) บทบาทในการทำหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม (Transmission) และบทบาทในการทำหน้าที่ระดมพลังการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคม (Mobilization) ส่วนบทบาทในการทำหน้าที่ให้ความบันเทิงกับสังคม (Entertainment) นั้น จะไม่นำมาศึกษาในการวิจัยครั้งนี้

2.4 ทฤษฎีการกำหนดวาระสาร (Agenda Setting)

ทฤษฎีนี้จะกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนในการเสนอเรื่องราวต่าง ๆ แก่ประชาชน โดยสื่อมวลชนมีความสามารถในการเป็นผู้กำหนดประเด็นหรือหัวข้อปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ให้ประชาชนผู้รับสารทั่วไปได้ทราบและเห็นความสำคัญจากการเสนอหรือไม่เสนอข่าวสารเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีผลให้สาธารณชนมีความเห็นคล้อยตามว่า เรื่องนั้นเป็นหัวข้อหรือประเด็นที่มีความสำคัญหรือไม่มีความสำคัญที่จะนำมาคิดพิจารณาหรืออภิปรายพูดคุยกัน เช่น การที่หนังสือพิมพ์ให้ความสนใจต่อปัญหาของสังคมด้านอาชญากรรม โดยการเน้นเสนอข่าวหรือบทความความคิดเห็นในเรื่องนี้เป็นพิเศษ ก็มีผลทำให้ประชาชนทั่วไปในเวลานั้นมีความรู้สึกว่ปัญหาของสังคมด้านอาชญากรรมเป็นเรื่องที่สมควรแก่การนำมาคิดพิจารณาหรือสนทนาถกเถียงกัน¹⁶

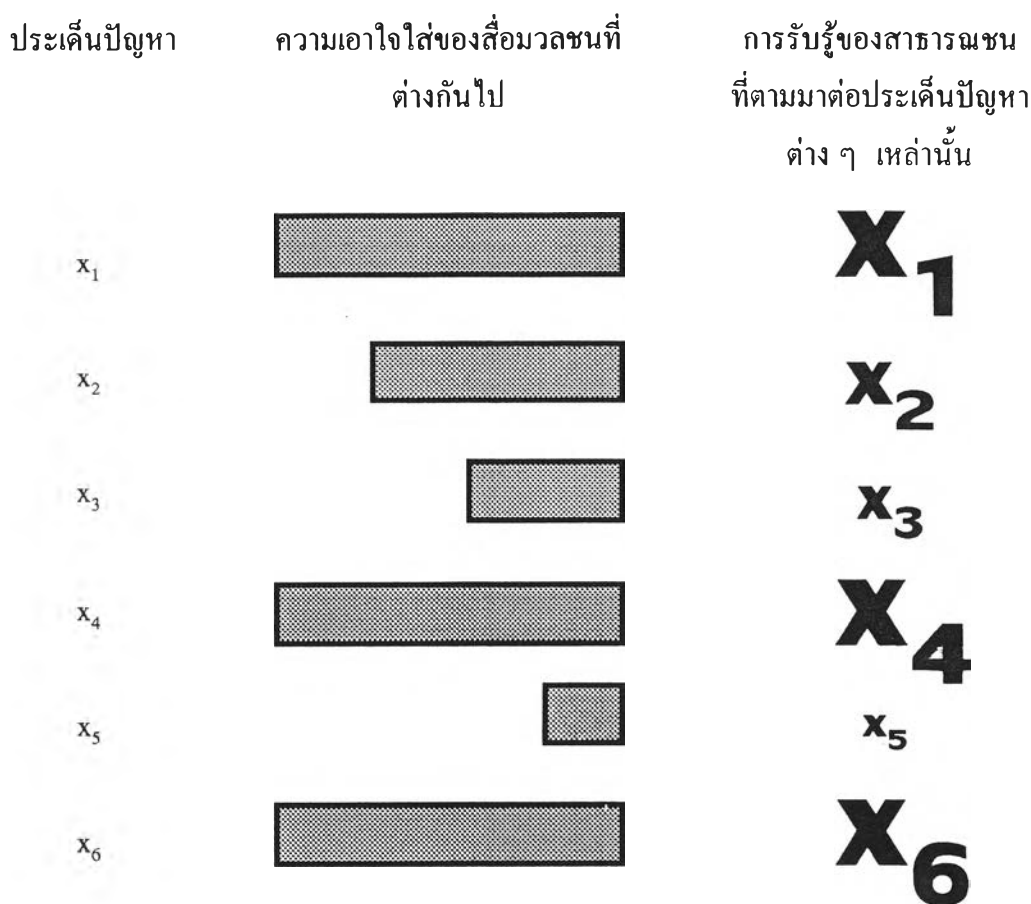
ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบทบาทของสื่อมวลชนที่มีต่อหน้าที่ในการกำหนดเรื่องพิจารณานี้ จะส่งผลในการช่วยเน้นปัญหาเฉพาะของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมให้เกิดความสำคัญขึ้นในสายตาของสาธารณชน ซึ่งจะนำไปสู่การถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ทั้งจากประชาชนและผู้มีอำนาจหน้าที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อปัญหาที่สื่อมวลชนได้นำเสนอ อันเป็นหนทางที่จะได้มีการร่วมมือกันเพื่อแก้ไขป้องกันเหตุการณ์นั้น ๆ¹⁷

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับการกำหนดวาระ จะมุ่งวิเคราะห์หน้าที่หรือผลของสื่อมวลชนในด้านการเสนอข่าวสารมากกว่าหน้าที่ในการชักจูงหรือโน้มน้าวใจ ทั้งนี้ การกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการที่สื่อมวลชนเลือกเน้นประเด็นสำคัญของหัวข้อ (Topic) หรือปัญหา (Issue) ในการรายงานข่าวสาร กับการที่ผู้รับสารหรือมวลชนตระหนักถึงสาระสำคัญของหัวข้อหรือปัญหานั้น ๆ สามารถแสดงโดยแผนภาพของชอว์ (Shaw) และแม็คคอมบส์ (McCombs) ได้ดังต่อไปนี้¹⁸

¹⁶ พีระ จิรโสภณ, “ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 5. (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2529), หน้า 662.

¹⁷ วิไล จัตรกุล ณ อยุธยา, “หนังสือพิมพ์ไทยกับหน้าที่ในการกำหนดวาระข่าวสาร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการหนังสือพิมพ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2534), หน้า 5.

¹⁸ เดนิส แมคเคเวล และ สเวน วินคาฮูล, แบบจำลองการสื่อสารสำหรับการศึกษาสื่อมวลชน, แปลโดย สวนิต ยมาภัย และ ระวีวรรณ ประกอบผล (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 122.

แผนภาพที่ 1 แบบจำลองแสดงการจัดวาระโดยสื่อมวลชนของ McCombs และ Shaw

จากแบบจำลองจะเห็นได้ว่า สื่อมวลชนจะทำหน้าที่เป็นผู้เสนอเรื่องราวเหตุการณ์ในสังคมที่เกิดขึ้นให้ผู้รับได้พิจารณาว่า อะไรเป็นเรื่องที่ควรให้ความสนใจในขณะนั้น

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ควรตระหนักและจำเป็นจะต้องพิจารณาควบคู่กับ “การจัดวาระของสื่อมวลชน” ก็คือ ปัจจัยที่เกี่ยวกับตัวผู้รับสาร อันได้แก่ ภูมิหลังของผู้รับสาร ความรู้และความสนใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ปัจจัยที่กล่าวมานี้จะมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างการเสนอข่าวสารตามประเด็นที่สื่อมวลชนเสนอกับระดับการรับรู้และความเข้าใจของประชาชนต่อปัญหานั้น

รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพงษ์ โสธนะเสถียร เสนอว่า อิทธิพลของการจัดวาระของสื่อมวลชนขึ้นอยู่กับ¹⁹

¹⁹ สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, การสื่อสารกับสังคม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 148.

1. ความสำคัญของเหตุการณ์หรือคุณค่าของข่าว (ตัวสาร)
2. จำนวนผู้รับสารซึ่งได้ติดตามข่าวสารจากการจัดวารสาร หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นประสิทธิผลของการจัดวารสาร
3. อายุของข่าวในการจัดวารสารนับแต่เกิดข่าวนั้น หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นประสิทธิภาพของการจัดวารสาร

แนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของสื่อมวลชนในการกำหนดข้อพิจารณานี้ถูกมองจากนักวิชาการในประเทศกำลังพัฒนาว่า หากสื่อมวลชนรู้จักที่จะเลือกเสนอสารสนเทศในประเด็นปัญหาที่สำคัญและเหมาะสมก็จะมีประโยชน์มากในการพัฒนาประเทศ

ในการเสนอเนื้อหาของนิตยสารแนววรรณกรรมในเมืองไทย เป็นการแสดงบทบาทในการกำหนดวาระของสารประการหนึ่ง ซึ่งย่อมจะมีผลต่อการรับรู้และพัฒนาความคิดความเข้าใจของประชาชนผู้รับสาร

จากแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ต้น ทำให้มองเห็นถึงลักษณะของบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนในแง่ต่าง ๆ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. สื่อมวลชนเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนจึงถูกกำหนดโดยบริบทแวดล้อมทางสังคม
2. การที่บริบทแวดล้อมทางสังคมกำหนดบทบาทให้กับสื่อมวลชน ก็เพื่อให้สื่อมวลชนทำหน้าที่ในการผดุงรักษาไว้ซึ่งระบบใหญ่ของสังคม
3. การผดุงรักษาไว้ซึ่งระบบใหญ่ของสังคม สื่อมวลชนต้องทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วทั้งตามแนวคิดของ Lasswell และ Wright ทฤษฎีเชิงบรรทัดฐาน รวมถึงทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ดังนั้น โดยธรรมชาติของสื่อมวลชนแล้ว แม้ว่าสื่อมวลชนจะจงใจหรือไม่ก็ตาม แต่สิ่งที่สื่อมวลชนนำเสนอออกมาย่อมมีลักษณะของการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมอยู่ในตัวของสื่อเอง และสิ่งที่สื่อมวลชนสะท้อนหรือวิพากษ์วิจารณ์ออกมาย่อมต้องเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบริบทในสังคมที่สื่อมวลชนนั้น ๆ ดำรงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม หรือทางด้านวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ยังเห็นได้ด้วยว่า เนื่องจากสื่อมวลชนเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายไม่ว่าจะฝ่ายผู้จัดทำ เจ้าของทุน หรือผู้อ่าน ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นบริบทแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับการเกิดและพัฒนาการของสื่อมวลชนแต่ละประเภทในแต่ละสังคมด้วย

เนื่องจากนิยสารแนววรรณกรรมเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่ง ดังนั้นลักษณะและบทบาทหน้าที่ของนิยสารแนววรรณกรรมจึงย่อมมีลักษณะของความเป็นสื่อมวลชนดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วด้วยนั่นเอง

3. แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูลจากการความหาความหมายจากภาษา (Discursive Strategy)

ภาษาพูดหรือภาษาเขียน ล้วนเป็นสื่อแสดงว่าคนผู้นั้นกำลังคิดอะไร ดังนั้นในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงอาจจะเลือกทำ “textual analysis” หรือ “อรรถวิเคราะห์” หมายถึงการวิเคราะห์ในเชิงสกัดเอาความหมายจากอรรถสาระที่เราได้มา ไม่ว่าจะจากการสัมภาษณ์หรือเอกสาร

การสกัดเอาความหมายดังกล่าว อาจจะทำให้ได้โดยการหา “ความคล้ายกัน” หรือ “ความแปลกแยก” ระหว่างถ้อยคำของคนต่างกลุ่ม หรือหาความหมายได้โดยการมองว่าคำพูดเช่นนั้นสื่อพฤติกรรมทางสังคมลักษณะใด ซึ่งหมายความว่า เราจะต้องมีความเข้าใจในบริบททางวัฒนธรรมของเรื่องที่กำลังศึกษาเป็นอย่างดี²⁰ มิฉะนั้นเราก็ไม่สามารถให้ความหมายกับคำพูดของคนได้ ตัวอย่างเช่น ตอนหนึ่งนักการเมืองพูดว่า เขาไม่เคยไว้วางใจนักการเมืองด้วยกันเลย เราจะต้องเข้าใจในวัฒนธรรมการเมืองของไทยว่าเต็มไปด้วยการไม่รักษาสัจย์ การหักหลัง ตรงนี้ เราจึงจะสามารถให้ความหมายที่น่าสนใจจากคำพูดของเขาได้

หรือนักข่าวให้สัมภาษณ์ว่า “บางครั้งเรารับของกำนัลเพราะเป็นวัฒนธรรมไทยอย่างหนึ่ง หากเป็นของที่ไม่มีราคามากนักหรือสื่อเจตนาให้บิดเบือนข้อเท็จจริง เราก็น่าจะรับได้” ตรงนี้เราจะสามารถตีความหมายได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจค่านิยมของไทยที่ชอบเอาของกำนัล เช่น ส้มสุก ลูกไม้ ไปฝากคนที่เราไปหา “ประเพณีไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ” เป็นวัฒนธรรมของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งเราสามารถทำให้คำพูดตอนนี้มีความหมายได้โดยวิเคราะห์ว่า มโนสำนึกของข่าวจะเป็นตัวตัดสินว่าของกำนัลควรจะมีราคาเท่าใดจึงไม่ควรรับ

²⁰ สุภัทญา สุคบรรทัด, เอกสารการสอน เรื่อง วิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า 10 - 11. (อัคราณา)

4. แนวคิดเกี่ยวกับบทบรรณาธิการ

4.1 ความหมายและลักษณะของบทบรรณาธิการ

บทบรรณาธิการ หมายถึงบทความที่ปรากฏในหน้าบรรณาธิการ ซึ่งเขียนโดยบรรณาธิการหรือบุคคลในกองบรรณาธิการ แสดงความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ต่อเหตุการณ์หนึ่ง เหตุการณ์ใดที่เกิดขึ้นประจำวัน โดยการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบคอบ ยุติธรรม เพื่อชี้แนะหรือหาทางออกที่ดีที่สุดให้แก่การวินิจฉัยแก้ปัญหาอย่างเป็นกลาง²¹

บทบรรณาธิการมีความสำคัญยิ่งต่อหนังสือพิมพ์หรือนิตยสาร เพราะเป็นเหมือนกับเข็มทิศที่สะท้อนถึงนโยบายหรือจุดยืนของหนังสือพิมพ์หรือนิตยสารนั้น ๆ ต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างชัดเจน หากหนังสือพิมพ์หรือนิตยสารฉบับใดไม่มีบทบรรณาธิการก็ดูเหมือนว่าหนังสือพิมพ์หรือนิตยสารนั้นยังไม่ได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ในฐานะสื่อมวลชน²²

4.2 รูปแบบและประเภทของบทบรรณาธิการ

รูปแบบของบทบรรณาธิการสามารถแยกแยะตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการเขียนได้ ดังนี้²³

1. เพื่อเสนอข่าวสาร (To Inform) เป็นบทบรรณาธิการที่มุ่งเขียนเพื่อให้ข้อมูลข่าวสารข้อเท็จจริงแก่ผู้อ่าน ส่วนมากมักเป็นข้อมูลที่ไม่ปรากฏในข่าว แต่พิจารณาเห็นว่าผู้อ่านควรจะทราบ
2. เพื่ออธิบายเชิงวิเคราะห์ภูมิหลัง (To Interpret) ข่าวหรือเหตุการณ์บางอย่าง สับสนเกินกว่าที่จะเข้าใจได้ ผู้เขียนมักนำข้อมูลอื่น ๆ มาประมวลวิเคราะห์อธิบายถึงความเป็นไป

²¹ เถกิง พันธุ์เถกิงอมร. งานบรรณาธิการ เอกสารทางวิชาการอันดับที่ 43 โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช: โครงการตำราและเอกสารวิชาการ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, 2533), หน้า 110.

²² มาลี บุญศิริพันธ์ และพงษ์ศักดิ์ พัทม์วิเชียร, เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสิ่งพิมพ์ หน่วยที่ 10 (กรุงเทพมหานคร: สาขานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2529), หน้า 659.

²³ มาลี บุญศิริพันธ์ “หลักการเขียนบทบรรณาธิการ,” ใน ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการทำหนังสือพิมพ์ (กรุงเทพมหานคร: เรือนอักษร, 2525), หน้า 219 - 220.

ที่แท้จริง อาจกล่าวถึงแนวโน้มของเหตุการณ์ วิเคราะห์ประเด็นที่เป็นไปได้ ตลอดจนความสัมพันธ์และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น

3. เพื่อแถลงหรืออธิบายข่าว (To Explain) เป็นการให้รายละเอียดเพิ่มเติมจากข้อเท็จจริงในข่าว หรืออธิบายเรื่องราวที่ยังไม่กระจ่างให้เข้าใจมากขึ้น แบบนี้มักไม่จำเป็นต้องวิเคราะห์หรือสรุปปัญหา

4. เพื่อแสดงความคิดเห็นโต้แย้ง (To Argue) เขียนเพื่อแสดงความคิดเห็นที่สวนทางกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ไม่เห็นด้วย การเขียนแบบนี้จำเป็นต้องมีเหตุผลสนับสนุนอย่างหนักแน่น ผู้เขียนต้องถ่วงน้ำหนักในประเด็นที่เขียนและมีหลักฐานอ้างอิงอย่างดี

5. เพื่อกระตุ้นให้เกิดการกระทำ (To Urge) เป็นแบบแสดงความคิดเห็นในเชิงกระตุ้นให้รู้ เรื่องที่เขียนอาจเป็นเรื่องที่ถูกทะเลาะหรือมองข้ามไป

6. เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ (Crusade Campaign) การเสนอความเห็นหรือทัศนคติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างสม่ำเสมอเพื่อก่อให้เกิดการร่วมมือหรือความสนใจในกิจการหนึ่งกิจการใด เป้าหมายของบทบรรณาธิการแบบนี้มักอยู่ที่องค์การรัฐและสาธารณชน เรื่องที่เขียนมักเป็นเรื่องที่กองบรรณาธิการพิจารณาแล้วตระหนักถึงความสำคัญ ผลได้ผลเสียที่อาจเกิดขึ้นต่อมวลชน หากไม่มีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงต้องอาศัยความแน่ใจและความมั่นคงในการนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง

7. เพื่อโน้มน้าว (To Persuade) เขียนเพื่อชักจูงโน้มน้าวให้เหตุผล เพื่อให้ผู้อ่านเห็นด้วยในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ จึงต้องอาศัยหลักจิตวิทยาเป็นแนวทางในการให้เหตุผลสนับสนุนด้วย การเขียนแบบนี้เป็นการสร้างสาธารณมติได้

8. เพื่อยกย่องสรรเสริญ (To Appraise) มีเป้าหมายเพื่อประเมินผลหรือยกย่องชมเชย ให้รางวัลในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม หรือยกย่องบุคคล หน่วยงาน ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานและควรเป็นตัวอย่าง

9. เพื่อประกาศนโยบาย (To Announce Policies) บทบรรณาธิการแบบนี้ไม่มีใครได้พบเห็นบ่อยนัก ส่วนมากมักเป็นการแถลงนโยบายการทำงานของรัฐบาล บ้านหนังสือพิมพ์ต่อเหตุการณ์หนึ่งเหตุการณ์ใด หรือโอกาสที่เหมาะสม

10. เพื่อความบันเทิง (To Entertain) เป็นแบบการเขียนที่ค่อนข้างเบา มุ่งให้ผู้อ่านเกิดความบันเทิง อาจด้วยสำนวน ลีลา ภาษา สอดใส่อารมณ์ขัน บทบรรณาธิการแบบนี้จะให้เห็นมากในโอกาสครบรอบปี วันนักขัตฤกษ์ วันหยุด หรือแม้แต่ต้องการเขียนเพื่อให้ผ่อนคลายอารมณ์จากปัญหานักกรอปปี้

5. แนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมและวรรณกรรมวิจารณ์

5.1 ความหมายของวรรณกรรม

คำว่า “วรรณกรรม” ปรากฏครั้งแรกใน พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พ.ศ. 2474 จากนั้น ในปี พ.ศ. 2485 สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการจัดตั้ง “สำนักงานวัฒนธรรมทางวรรณกรรม” ขึ้น โดยจัดให้อยู่ในกระทรวงวัฒนธรรมแห่งชาติ มีหน้าที่เผยแพร่วรรณกรรมและส่งเสริมศิลปะการแต่งหนังสือ เพื่อรักษาวัฒนธรรมไทยอย่างเป็นทางการสืบต่อจากวรรณคดีสโมสรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6²⁴ นับจากนั้น คำว่า “วรรณกรรม” จึงเป็นคำที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายสืบมาจนถึงทุกวันนี้

ความหมายของคำว่า “วรรณกรรม” ซึ่งถูกบัญญัติขึ้นครั้งแรกตามพระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พ.ศ. 2474 นี้ ถูกกำหนดในมาตรา 4 โดยให้ความหมายรวมกับคำว่า “ศิลปกรรม” ดังนี้

“วรรณกรรมและศิลปกรรม” หมายรวมการทำขึ้นทุกชนิดในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ และแผนกศิลปะ จะแสดงออกมาโดยวิธีหรือรูปร่างอย่างใดก็ตาม เช่น สมุด สมุดเล็ก และหนังสืออื่น ๆ ปาฐกถา ถาอื่น เทศนา หรือวรรณกรรมอื่น ๆ อันมีลักษณะเช่นเดียวกัน หรือนาฏกยกรรม หรือนาฏกยดนตรีกรรม หรือแบบพ็อนรำ และการเล่นแสดงให้คนดูโดยวิธีใด ๆ ซึ่งแบบการแสดงนั้น ๆ ได้กำหนดไว้เป็นหนังสือหรืออย่างอื่น เพลงดนตรี มีคำร้องหรือไม่มี การวาดเขียน การเขียนระบายสี สถาปัตยกรรม ภาพหุ่น การแกะ และการพิมพ์หิน รูปประกอบเรื่อง แผนที่ภูมิประเทศ แผนที่ ผาพร่าง และการปั้นอันเกี่ยวเนื่องกับภูมิศาสตร์ แผนการสำรวจภูมิประเทศ สถาปัตยกรรม

²⁴ ธวัช ภูณโณทก, แนวทางการศึกษาวรรณกรรมปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 1.

หรือวิทยาศาสตร์ รูปถ่าย และรูปที่ทำขึ้นโดยวิธีคล้ายคลึงกับการ
ถ่ายรูป²⁵

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ความหมายของ “วรรณกรรม” ตามพระราชบัญญัติฉบับ
นี้เป็นการกำหนดคู่กับคำว่า “ศิลปกรรม” ดังนั้นจึงกินความหมายที่กว้างขวางมาก โดยรวมทั้งที่
เป็นงานทางด้าน การเขียนหนังสือและที่ไม่ใช่ทางด้าน การเขียนหนังสือ รวมไปถึงภาพวาด
ภาพถ่าย แผนที่ และอื่น ๆ อีกมาก

แต่อย่างไรก็ดี คำว่า วรรณกรรมก็ถูกกำหนดนิยามแยกออกจากคำว่าศิลปกรรมใน
เวลาต่อมา โดยปรากฏเป็นนิยามตามกฎหมายครั้งแรกใน พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521
ซึ่งให้นิยามของคำว่าวรรณกรรมในมาตรา 4 ดังนี้

“วรรณกรรม” หมายความว่า งานนิพนธ์ที่ทำขึ้นทุกชนิด
ไม่ว่าแสดงออกมาโดยวิธีหรือในรูปอย่างใด เช่น หนังสือ จุลสาร
สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์
สิ่งบันทึกเสียง และหรือภาพอื่น ๆ²⁶

จะเห็นว่านิยามของกฎหมายฉบับนี้ให้ความหมายของคำว่าวรรณกรรมแคบเข้ามา
สู่เฉพาะงาน “นิพนธ์” แต่ก็กำหนดด้วยว่าเป็นงานนิพนธ์ที่ต้อง “แสดงออกมา” โดยไม่จำกัดว่า
จะผ่านช่องทางใด ๆ ไม่ว่าจะภาพหรือเสียงหรือเทคโนโลยีอื่น ๆ

ต่อมาเมื่อมีการออก พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ซึ่งเป็นพระราช
บัญญัติที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ก็ได้มีการแก้ไขนิยามของคำว่าวรรณกรรมใหม่อีกครั้ง โดยกำหนด
ความหมายในมาตรา 4 ดังนี้

²⁵ เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ รวบรวม, “พระราชบัญญัติคุ้มครอง
วรรณกรรมและศิลปกรรม พ.ศ. 2474,” ใน ประชุมกฎหมายประจำศก, เล่ม 27, (กรุงเทพ
มหานคร: เติลเมล์, 2478): 96.

²⁶ “พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521,” ใน กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา
(กรุงเทพมหานคร: ประชुरวงค์, 2532), หน้า 128.

“วรรณกรรม” หมายความว่า งานนิพนธ์ที่ทำขึ้นทุกชนิด เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ และให้หมายความรวมถึงโปรแกรม คอมพิวเตอร์ด้วย²⁷

จากคำจำกัดความของพระราชบัญญัติฉบับนี้จะเห็นว่า ความหมายของวรรณกรรมยังคงมุ่งอยู่ที่ “งานนิพนธ์” อยู่ แต่ให้มีความหมายกว้างขึ้น กล่าวคือให้วรรณกรรมรวมความไปถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย

แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “วรรณกรรม” ในความหมายของผู้ที่ศึกษาทางด้านวรรณคดีนั้น จะมีความหมายที่แตกต่างออกไป

สิทธา พินิจภูวดล ให้ความหมายของคำว่าวรรณกรรมว่าหมายถึงงานเขียนในรูปแบบทวินิพนธ์ ร้อยกรอง และข้อเขียนทั้งหมดที่ใช้ภาษาร้อยแก้ว ได้แก่ บทความ สารคดี นวนิยาย เรื่องสั้น เรียงความ บทละคร บทภาพยนตร์ บทโทรทัศน์ ตลอดจนคอลัมน์ต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์²⁸

ศาสตราจารย์กุหลาบ มัลลิกะมาส ให้ความหมายของวรรณกรรมว่าหมายถึงสิ่งที่เขียนขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด หรือความมุ่งหมายอย่างไร²⁹

นอกจากนี้ ในการสัมมนาของชุมนุมวรรณศิลป์ 6 สถาบันอุดมศึกษา อันได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และวิทยาลัยการคำ เมื่อปี พ.ศ. 2518 ได้กำหนดความหมายของวรรณกรรมว่า วรรณกรรมคืองานสร้างสรรค์ทางศิลปะที่ใช้ภาษาเป็นสื่อกลาง ไม่ว่าจะเนื้อหาแบบใดก็ตาม มีขอบเขตถึงงานเขียนทุกชนิด เช่น วรรณคดี

²⁷ “พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537,” ใน ข้อควรคิด หลักทั่วไปและคำพิพากษาศาลฎีกา พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2587 ฉบับประยุกต์ ใช้งานทางปฏิบัติ (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2538), หน้า 14.

²⁸ สิทธา พินิจภูวดล และคณะ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2515), หน้า 35.

²⁹ กุหลาบ มัลลิกะมาส, คุณหญิง, ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2533), หน้า 5.

นวนิยาย เรื่องสั้น บทความ รวมถึงวรรณกรรมที่เล่าสืบต่อกันมาด้วยปาก เช่น นิยายพื้นบ้าน บทเพลงต่าง ๆ ³⁰

คำว่า “วรรณกรรม” จะมีความหมายแตกต่างจากคำว่า “วรรณคดี” กล่าวคือ ในขณะที่วรรณกรรมจะหมายถึงงานเขียนหนังสือทุกชนิดทุกประเภท แต่วรรณคดีจะหมายถึงงานเขียนที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดีทั้งรูปแบบ เนื้อหา วรรณศิลป์ และกลวิธี ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณคดีทุกชิ้นเป็นวรรณกรรม แต่วรรณกรรมทุกชิ้นอาจมิใช่วรรณคดีก็ได้ ³¹

จากที่กล่าวมาโดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่า วรรณกรรม ก็คืองานเขียนหนังสือนั่นเอง โดยรวมความถึงการเขียนหนังสือทุกชนิดทุกประเภท ไม่จำกัดว่าจะต้องมีคุณสมบัติตามลักษณะของวรรณคดีหรือไม่ กล่าวคือ ไม่เน้นในเชิงคุณค่าของงานเขียนหนังสือ ฉะนั้นคำว่า วรรณกรรมจึงมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า Literary Works หรือ General Literature นั่นเอง

5.2 ประเภทของวรรณกรรม

โดยทั่วไปแล้วจะแบ่งวรรณกรรมในปัจจุบันออกตามลักษณะของการเขียน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้ ³²

5.2.1 ประเภทสารคดี (Non-Fiction)

วรรณกรรมประเภทสารคดี ได้แก่วรรณกรรมที่มีความมุ่งหมายที่จะแสดงความรู้ ความคิด ความจริง ความกระฉ่าง และเหตุผลเป็นสำคัญ อาจจะเขียนเชิงอธิบาย เชิงวิจารณ์ เชิงแนะนำสั่งสอน โดยอธิบายเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างมีระบบ มีศิลปะ ในการถ่ายทอดความรู้ เพื่อมุ่งตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นให้แก่ผู้อ่าน และก่อให้เกิดคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้อ่าน ซึ่งอาจจะแบ่งย่อยลงไปได้อีก ดังนี้

³⁰ ธวัช ปุณโณทก, แนวทางการศึกษาวรรณกรรมปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 1.

³¹ สมพร มั่นตะสูตร, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์, 2525), หน้า 10.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 45 - 56.

1. ความเรียง (Essay) คือการถ่ายทอดความรู้ อาจจะได้มาจากการประสบ หรือตำราวิชาการ มาเป็นด้อยความตามลำดับขั้นตอนเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจตามความรู้ ความคิด ที่ผู้เขียนเสนอมา บางครั้งมีผู้เรียกว่า “สารคดีวิชาการ”

2. บทความ (Article) คือความคิดเห็นของผู้เขียนต่อเรื่องราวที่ประสบมา หรือต่อข้อเขียนของผู้อื่น หรือต่อเหตุการณ์อย่างหนึ่งอย่างใด ในการเขียนบทความ ผู้เขียนมุ่งที่จะบอกถึงความเห็น ความรู้สึกนึกคิดมากกว่าที่จะถ่ายทอดความรู้เหมือนความเรียง

3. สารคดีท่องเที่ยว (Travelogue) คือการบันทึกการท่องเที่ยวและเรื่องราวต่าง ๆ ที่ประสบพบเห็นขณะที่ท่องเที่ยวไป โดยมุ่งที่จะให้ความรู้แก่ผู้อ่านและให้ความเพลิดเพลินด้วย

4. สารคดีชีวประวัติ (Biography) คือสารคดีที่เขียนเล่าเรื่องประวัติของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยทั่วไปแล้วจะเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ หรือมีประวัติที่น่าสนใจ บางครั้งเจ้าของประวัติอาจเขียนเล่าเรื่องของตนเอง เรียกว่าอัตตชีวประวัติ หรือบางครั้งอาจเป็นผู้อื่นเขียนถึงประวัติของบุคคลเหล่านั้น

5. อนุทิน (Diary) คือการบันทึกประจำวันที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง อาจจะเป็นการบันทึกถึงความรู้สึกนึกคิด ประสบการณ์ หรือเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเตือนความทรงจำ

6. จดหมายเหตุ (Archive) คือการบันทึกเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของทางราชการ หรือบันทึกเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของสถาบัน หน่วยงาน หรือตระกูล โดยมีความมุ่งหมายเพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานเชิงประวัติเหตุการณ์ของชาติ หรือของสถาบัน หรือหน่วยราชการ หรือของตระกูล

7. ปกฉกคดี (Informal Essay) คือบทความหรือความเรียงเชิงสาระที่ผู้เขียนต้องการจะให้ความรู้ความคิดแก่ผู้อ่านโดยแทรกความเพลิดเพลินลงไปด้วย ได้แก่ หัสนิยาย เรื่องล้อเลียน และเรื่องเสียดสีเหน็บแนม

5.2.2 ประเภทบันเทิงคดี (Fiction)

วรรณกรรมประเภทบันเทิงคดี ได้แก่ข้อเขียนเรื่องราวที่ผู้เขียนมุ่งให้ความบันเทิงแก่ผู้อ่านเป็นวัตถุประสงค์หลัก และให้ข้อคิด คตินิยม หรือสอนใจ ฯลฯ แก่ผู้อ่านเป็นวัตถุประสงค์รอง ซึ่งสามารถจำแนกย่อยออกได้ดังนี้

1. นวนิยาย (Novel) คือการเขียนผูกเรื่องราวของชีวิตอันมีพฤติกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์กัน ในลักษณะจำลองสภาพชีวิตของสังคมส่วนหนึ่งส่วนใด โดยมีความมุ่งหมายให้ความบันเทิงใจแก่ผู้อ่าน คือให้ผู้อ่านเกิดสะท้อนอารมณ์ไปกับเนื้อเรื่องอย่างมีศิลปะ

2. เรื่องสั้น (Short Story) คือการเขียนเรื่องจำลองสภาพชีวิตในช่วงสั้น คือ มุมหนึ่งขงชีวิต หรือเหตุการณ์หนึ่ง หรือช่วงระยะหนึ่งของชีวิต เพื่อให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจผู้อ่าน หรือนิยามอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องสั้นคือวิกฤติการณ์ชุดหนึ่ง มีความสัมพันธ์สืบเนื่องกัน และนำไปสู่จุดสุดยอดหนึ่ง (Climax)

3. บทละคร คือเรื่องแต่งที่มุ่งให้เกิดความสะท้อนอารมณ์ โดยนอกจากจะใช้สำหรับการอ่านแล้ว ยังสามารถนำมาใช้เป็นบทสำหรับแสดงได้ด้วย

4. กวีนิพนธ์ (Poetry) คือคำประพันธ์ที่นำมาร้อยเรียงกันอย่างประณีต และมีศิลปะเพื่อให้เกิดความงดงาม ในอดีตจะมีการบังคับคณและสัมผัสอย่างเคร่งครัด เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย ลิลิต เป็นต้น แต่ในปัจจุบัน กวีนิพนธ์กินความไปถึงคำประพันธ์ใดก็ตามที่ดูประณีตงดงามของการใช้ “คำ” และ “ความ” แม้จะไม่มีสัมผัสตามแบบแผนก็ตาม

สำหรับนิคยสารแนววรรณกรรมนั้น จะเป็นนิคยสารที่เน้นการนำเสนอเนื้อหาอันเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมทั้งในรูปแบบของวรรณกรรมประเภทสารคดีและบันเทิงคดี กล่าวคือมีการเน้นนำเสนอทั้งกวีนิพนธ์ เรื่องสั้น นวนิยาย และยังรวมไปถึงบทความและบทวิจารณ์ต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมอีกด้วย

5.8 แนวการเขียนวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดีในปัจจุบัน

5.8.1 แนวการเขียนบันเทิงคดีประเภทเรื่องสั้นและนวนิยาย แบ่งออกเป็น 5 กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน ได้แก่³³

1. กลุ่มอรรถนิยม (Realism) ลักษณะการเขียนจะใช้การบรรยายจาก ตัวละคร ตลอดจนการสร้างปัญหาและข้อขัดแย้งต่าง ๆ เป็นในเชิง “สมจริง” ทั้งหมด การดำเนินเรื่องมักจะเรียบง่ายและเข้าใจได้ทันที “โดยถือรูปแบบการมองภายนอกเป็นหลัก” (Objectivity) และ “ความจริงที่เห็นคือความจริงที่แสดง” (Naturalism)

³³ สุชาติ สวัสดิ์ศรี. “ความเป็นมาและกลุ่มความคิดของเรื่องสั้นไทยสมัยใหม่.” ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย (กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล, 2518), หน้า (38) - (41).

2. กลุ่มสัญลักษณ์ (Symbolism) ลักษณะการเขียนจะใช้สัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งปรากฏในการบรรยายฉาก ตัวละคร ตลอดจนรวมทั้งการสร้างปัญหาและข้อขัดแย้งต่าง ๆ การดำเนินเรื่องมักใช้วิธี “ย้อนกลับไปกลับมา” ความซับซ้อนของจิตใต้สำนึก โดยใช้แบบ “การมองภายในเป็นหลัก” (Subjectivity)

3. กลุ่มเหนือจริง (Surrealism) ลักษณะการเขียนจะใช้สิ่งที่คุณเหมือนเป็นจริงมาเปรียบเทียบกับเรื่องราวที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ บางครั้งใช้สัญลักษณ์ บางครั้งใช้การเล่าเรื่องที่เป็นโลกแห่งความฝัน บางครั้งใช้ลักษณะใกล้เคียงกับกลวิธีของการเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ บางครั้งใช้วิธีวาดภาพย้อนกลับไปกลับมาแบบเทคนิคของภาพยนตร์รุ่นใหม่

4. กลุ่มกระทาะสังคม (Satirical) ลักษณะการเขียนเป็นไปในเชิงสมจริง หากแต่เสียดสีสะท้อนสภาพสังคมทำนองคล้ายกับเป็นนิทานเปรียบเทียบ

5. กลุ่มแปลกแยก (Alienation) ลักษณะการเขียนของเรื่องสั้นในกลุ่มนี้จะมุ่งชี้ให้เห็นว่าสภาพมนุษย์ในสังคมปัจจุบันได้ถูกตัดขาดออกจากความเชื่อและกฎเกณฑ์แบบเก่า การดำเนินเรื่องค่อนข้างเป็น “รำพึงของจิตใต้สำนึก” (Monologue subconscious) เสียส่วนมาก บางทีก็ใช้การเปรียบเทียบกับสัญลักษณ์และการเสียดสีเยาะเย้ยมาอธิบายถึงการกระทำของตัวละคร ลักษณะที่คล้ายกับไร้เหตุผล สิ้นหวัง และถูกสังคมเมินหน้าเช่นนี้ปรากฏออกมาให้เห็นในแง่ของชีวิตที่ไร้สาระ

5.8.2 แนวการเขียนบันเทิงคดีประเภทกวีนิพนธ์ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน ได้แก่³⁴

1. กลุ่มฉันทลักษณ์เดิม คือกวีนิพนธ์ที่ผู้แต่งยึดรูปแบบและลักษณะบังคับของบทกวีตามแบบแผนเดิมอย่างเคร่งครัด ได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย

2. กลุ่มเสรี คือกวีนิพนธ์ที่ผู้แต่งนิยามแหวกออกไปจากวงล้อมของฉันทลักษณ์เดิม หรืออาจมีแนวของฉันทลักษณ์เดิมอยู่บ้างแต่ดัดแปลงให้มีรูปแบบที่น่าสนใจและมีความคล่องตัวในการแต่งมากยิ่งขึ้น แบ่งย่อยออกไปได้อีก 3 ประเภท คือ

³⁴ สายทิพย์ นุกุลกิจ. วรรณกรรมไทยปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, 2537), หน้า 89 - 91.

2.1 กวีนิพนธ์ประเภทประยุคต์ฉันทลักษณ์ ได้แก่กวีนิพนธ์ที่ไม่มีแบบแผนทางฉันทลักษณ์ที่แน่นอนเหมือนกวีนิพนธ์แบบแผนแต่เดิม โดยผู้แต่งอาจคิดเปลี่ยนแปลงจำนวนคำในแต่ละวรรค จำนวนวรรคในแต่ละบท และแบบแผนการสัมผัสเสียใหม่ให้ต่างไปจากของเดิม

2.2 กวีนิพนธ์ประเภทกลอนเปล่า ได้แก่กวีนิพนธ์ที่มีการประสมประสานลักษณะของร้อยแก้วเข้ากับร้อยกรอง

2.3 กวีนิพนธ์ประเภทวรรณรูป ได้แก่ร้อยกรองที่มีการประสานศิลปการวาดภาพเข้ากับศิลปการประพันธ์

5.4 แนวการวิจารณ์วรรณกรรมในปัจจุบัน

5.4.1 องค์ประกอบของการวิจารณ์

การวิจารณ์วรรณกรรมโดยทั่วไปในปัจจุบัน จะมีองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการวิเคราะห์อยู่ 5 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่³⁵

1. การวิเคราะห์รูปแบบของวรรณกรรม
2. การวิเคราะห์จุดมุ่งหมายในการแต่ง
3. การวิเคราะห์เนื้อเรื่อง
4. การวิเคราะห์ศิลปะการแต่ง
5. การวิเคราะห์คุณค่าของวรรณกรรม

5.4.2 ประเภทของการวิจารณ์

การวิจารณ์วรรณกรรมในปัจจุบันมีลักษณะการวิจารณ์ที่สำคัญ 6 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่³⁶

1. การวิจารณ์วรรณกรรมในแนวประวัติศาสตร์ ได้แก่การวิจารณ์ วรรณกรรม โดยการนำเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์มาใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณค่า
2. การวิจารณ์วรรณกรรมในแนวชีวประวัติ ได้แก่การวิจารณ์วรรณกรรมโดยอ้างอิงอยู่กับประวัติของผู้เขียน

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

³⁶ สายทิพย์ นุกุลกิจ, วรรณคดีวิจารณ์ (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของครูสภา, 2525), หน้า 132 - 240.

3. การวิจารณ์วรรณกรรมในแนวสังคม การวิจารณ์แนวนี้จะถือวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้นวรรณกรรมจึงถูกคาดหวังว่าควรมีบทบาทในการสร้างสรรค์สังคมให้ดียิ่งขึ้น

การประเมินคุณค่าของวรรณกรรมตามแนวนี้จะคาดหวังคุณลักษณะของวรรณกรรมใน 6 ประเด็น ดังนี้

3.1 เนื้อหาของวรรณกรรมต้องมีสาระเกี่ยวกับการปลุกเร้าการต่อสู้ของนักศึกษาประชาชนให้ลุกขึ้นต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคม หรือชี้แนะให้เห็นความจริงในชีวิต และรวมทั้งการด่าว่าประชดประชันเพื่อจะให้ผู้รู้สึกตัว

3.2 เนื้อหาของวรรณกรรมต้องมีสาระเกี่ยวกับการต่อสู้ของกรรมกร

3.3 เนื้อหาของวรรณกรรมต้องมีสาระเกี่ยวกับการต่อสู้ของชาวนา

3.4 เนื้อหาของวรรณกรรมต้องมีสาระเกี่ยวกับชีวิตโดยทั่วไป ได้แก่การมุ่งเน้นที่สภาพความทุกข์ยากของประชาชน

3.5 สาระเกี่ยวกับความแปลกแยกโดดเดี่ยวของวิถีชีวิตของคนในสังคมเมือง

3.6 สาระเกี่ยวกับการค้นหาความหมายของชีวิตในแง่อื่น ๆ

4. การวิจารณ์วรรณกรรมในแนวจิตวิทยา ได้แก่การวิจารณ์วรรณกรรมโดยนำทฤษฎีทางจิตวิทยามาใช้ในการวิเคราะห์

5. การวิจารณ์วรรณกรรมในแนวหลักแบบฉบับ ได้แก่การพยายามมองหาจุดร่วมของวรรณกรรมแต่ละเรื่อง ของนักเขียนแต่ละคน ในแต่ละประเทศ หรือในแต่ละกาลเวลาว่ามีจุดเหมือนหรือจุดร่วมกันอย่างไร เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ถึงธรรมชาติของวรรณกรรมและมนุษย์

6. การวิจารณ์วรรณกรรมในแนวสุนทรียศาสตร์ ได้แก่การวิจารณ์วรรณกรรมในแง่ของความงามหรือศิลปะที่ใช้ในการประพันธ์

สำหรับนิยสารแนววรรณกรรมนั้น จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า บทความวิจารณ์โดยมากที่พบเห็นจะมีอยู่อย่างหลากหลาย แต่อย่างไรก็ดี การวิจารณ์ในแนวสังคมและแนวชีวประวัติจะถูกนำมาใช้มากที่สุด

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์และสะท้อนสังคมของนิยายสารแนววรรณกรรม พบว่ายังไม่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่อย่างไรก็ดี มีงานวิจัยหลายเรื่องที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้

รวีวรรณ ประกอบผล (2530) ศึกษาเรื่อง นิยายสารไทย งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและวิวัฒนาการของนิยายสารไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นยุคเริ่มแรกมาจนถึง พ.ศ. 2527 นอกจากนี้ยังเพื่อศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของนิยายสารในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์อย่างหนึ่ง งานวิจัยฉบับนี้ให้ภาพของนิยายสารในด้านกว้าง ตั้งแต่ความหมาย ประเภท บทบาทหน้าที่ ตลอดจนพัฒนาการของนิยายสารในประเทศไทย แม้งานวิจัยฉบับนี้จะไม่ลงลึกในเรื่องของนิยายสารแนววรรณกรรม แต่ก็ให้ภาพกว้าง ๆ ของลักษณะและพัฒนาการของนิยายสารแนวนี้ในประเทศไทยได้พอสมควร

วรรณนิภา นิยมไทย (2533) ศึกษาเรื่อง “สังคมศาสตร์ปริทัศน์” กับบทบาทในการพัฒนาภูมิปัญญาทางการเมืองในสังคมไทย งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสาร ลักษณะเนื้อหาภูมิปัญญาทางการเมือง และศักยภาพในการพัฒนาภูมิปัญญาทางการเมืองของวารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ในระหว่าง พ.ศ. 2506-2519 แม้วารสารฉบับดังกล่าวนี้จะไม่ใช่ชนิดสารแนววรรณกรรมโดยตรง รวมทั้งช่วงที่ วรรณนิภา ใช้ในการศึกษาก็ไม่ใช่ช่วงเวลาเดียวกับที่ผู้วิจัยศึกษาครั้งนี้ แต่อย่างไรก็ดี วารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ก็นับว่าเป็นวารสารที่มีความสำคัญ และมีความเกี่ยวเนื่องมาถึงการเกิดของนิยายสารแนววรรณกรรมขึ้นในสังคมไทย ดังนั้นการศึกษาถึงประวัติความเป็นมา รวมถึงลักษณะการแสดงบทบาทของวารสารฉบับนี้ จึงเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่สำคัญที่จะนำมาใช้ในการศึกษานิยายสารแนววรรณกรรมต่อไปได้

ลาวัญย์ สังขพันธานนท์ (2529) ศึกษาเรื่อง ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย งานวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาคุณค่าของเรื่องสั้นร่วมสมัยในประเด็นสำคัญสองประเด็นคือ คุณค่าเชิงสะท้อนภาพสังคม และคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ ทั้งนี้ได้ศึกษาจากเรื่องสั้นจำนวน 90 เรื่อง ที่ตีพิมพ์ในนิยายสาร ช่อกระจะ ฉบับที่ 1 - 4 หรือ ระหว่างปี พ.ศ. 2521 - 2524 ผลการวิจัยพบว่า เรื่องสั้นส่วนใหญ่จะเน้นเสนอปัญหาข้อบกพร่องหรือสภาพเลวร้ายของสังคมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมืองการปกครอง ปัญหาเกี่ยวกับศาสนา ปัญหาการศึกษาของประชาชน และเสนอความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไป ทางด้านวรรณศิลป์ส่วนใหญ่เป็นการเสนอแนวเรื่องชีวิตสังคม ซึ่งเรื่องอยู่ในวงจำกัด คือจะเป็นเรื่องชวณากับนายทุน ปัญหาการอพยพย้ายที่อยู่ คนจนถูกกลั่นแกล้งจากเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น ดังนั้นจึง

อาจกล่าวได้ว่า เรื่องสั้นที่นำเสนอในนิตยสารแนววรรณกรรมระยะต้น เป็นเพียงภาพสะท้อนเรื่องราวของคนบางกลุ่มเท่านั้น หากใช้ภาพสะท้อนของสังคมในวงกว้างอย่างแท้จริงไม่

เจริญศรี มาศรี (2540) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์แนวเรื่องในนิตยสารช่อกระเจด งานวิจัยฉบับนี้ เป็นการศึกษาเรื่องสั้นในนิตยสาร ช่อกระเจด ต่อจากงานของลาวัญย์ กล่าวคืองานของลาวัญย์ศึกษา ฉบับที่ 1 - 4 ส่วนงานวิจัยฉบับนี้ศึกษาฉบับที่ 6 - 20 หรือระหว่าง พ.ศ. 2533 - พ.ศ. 2537 โดยเว้นฉบับที่ 5 ผลการวิจัยพบว่าเรื่องสั้นในนิตยสาร ช่อกระเจด มีแนวเรื่องทั้งหมด 9 แนวด้วยกัน คือ แนวเรื่องเกี่ยวกับปัญหาสังคมและผลกระทบ แนวเรื่องเกี่ยวกับปัญหาของปัจเจกบุคคล แนวเรื่องเกี่ยวกับความแปลกแยก แนวเรื่องเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองและการปกครอง แนวเรื่องเกี่ยวกับความรักและกามารมณ์ แนวเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา แนวเรื่องเกี่ยวกับศาสนา แนวเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และแนวเรื่องอื่น ๆ อันเป็นข้อปลื้มข่อย จากแนวเรื่องทั้ง 9 แนวนี้ เมื่อศึกษาถึงแนวเรื่องที่ถูกเขียนนิยมเขียนมากพบว่าเรื่องสั้นในนิตยสาร ช่อกระเจด มุ่งเสนอแนวเรื่องเกี่ยวกับปัญหาสังคมและผลกระทบมากที่สุด ส่วนแนวเรื่องอื่น ๆ ปรากฏรองลงมา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า นักเขียนเรื่องสั้นร่วมสมัยยังคงให้ความสนใจที่จะเสนอเนื้อหาเชิงสังคมเป็นหลักไม่ต่างจากเรื่องสั้นในยุคก่อนหน้านี้ เพียงแต่ประเด็นปัญหาทางสังคมมีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคม ขณะเดียวกันก็มีประเด็นปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมร่วมสมัย เช่นปัญหาของปัจเจกบุคคล ปัญหาความเสื่อมโทรมทางด้านจิตใจและจริยธรรมก็ได้กลายมาเป็นแนวเรื่องที่นักเขียนร่วมสมัยให้ความสนใจเช่นกัน เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วเห็นได้ชัดว่า เรื่องสั้นในนิตยสาร ช่อกระเจด ยังคงมีแนวเรื่องแบบอรรถนิยม (Realistic) มากกว่าแนวเรื่องอื่น ๆ

วรรณี พุทธเจริญทอง (2532) ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์แนวการเขียนเรื่องสั้นที่ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองในรอบทศวรรษ (ตุลาคม 2516 - 2526) งานวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยตามโครงการวิจัยเสริมหลักสูตร ของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดทางการเมืองและสังคมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2526 ผลการวิจัยพบว่า เรื่องสั้นได้สะท้อนเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจ ซึ่งประเทศไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ การใช้อำนาจรัฐโดยไม่เป็นธรรม ที่เน้นมากคือการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างเหี้ยมโหด ระบบราชการและข้าราชการบางส่วนไม่ได้ทำงานเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน แต่กลับกลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจและนายทุนที่เอารัดเอาเปรียบประชาชน รัฐสนใจชนบทน้อยกว่าที่ควร การกระจายการศึกษาและสาธารณสุขไปทั่วต่าง ๆ ยังไม่เป็นธรรม มีผลให้เขตชนบทถูก

ทอดทิ้ง คนชนบทไร้โอกาสในการพัฒนาและการทำมาหากินของตน ต้องถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนเงินกู้ ผู้คนต้องละทิ้งถิ่นฐานบ้านช่องเข้ามาทำมาหากินในเมืองหลวงที่แสงน้ำใจ ทำให้เกิดปัญหาโสเภณี ปัญหาแรงงาน และปัญหาครอบครัว เป็นต้น

Suvanna Kriengkraipetch และ Larry E. Smith (2535) ศึกษาเรื่อง Value Conflicts in Thai Society: Agonies of Change Seen in Short Stories งานวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ว่า นับแต่เริ่มมีการพัฒนาเศรษฐกิจมาจนปัจจุบัน นักเขียนได้พูดถึงความขัดแย้งทางค่านิยมอย่างไร และนักเขียนมองว่าสังคมจะพัฒนาไปสู่จุดใด โดยศึกษาจากเรื่องสั้นร่วมสมัยตั้งแต่เริ่มมีการพัฒนาประเทศอย่างเป็นทางการมาจนถึงปี พ.ศ. 2531 ซึ่งส่วนหนึ่งของงานวิจัยฉบับนี้ศึกษาจากเรื่องสั้นบางส่วนของนิพนธ์สาร โลกหนังสือ และ ถนนหนังสือ ผลการศึกษาพบว่า นักเขียนไทยมองการพัฒนาเศรษฐกิจและการเข้ามาของสิ่งใหม่ในสังคมในแง่ลบ โดยเสนอว่านอกจากจะมีผลให้สังคมชนบทเกิดความเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่เลวร้ายลงแล้ว ในด้านของสังคมเมืองก็มีปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและวัฒนธรรม จนรวมไปถึงการแตกสลายของสถาบันทางสังคมที่เคยยึดเหนี่ยวกันอยู่กันอย่างเหนียวแน่นไปสู่การดำรงชีวิตอยู่อย่างปัจเจกชน

กาญจนา ประสงค์เงิน (2526) ศึกษาเรื่อง การศึกษาเรื่องสั้นไทยที่เสนอปัญหาสังคมชนบทอีสาน : 2501-2525 งานวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาผลกระทบของปัญหาสังคมชนบทอีสานที่มีต่อเรื่องสั้นไทยในช่วงปี พ.ศ. 2501 - พ.ศ. 2525 ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาสังคมชนบทอีสานที่สะท้อนในเรื่องสั้นมี 3 ด้านที่สำคัญ คือ ประการแรก ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การเสนอปัญหาสภาพความเป็นอยู่ในท้องถิ่นอีสาน และปัญหาการอพยพเพื่อหนีความอดอยากแห้งแล้ง ประการที่สอง ปัญหาด้านความแตกต่างของฐานะทางสังคม ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับการให้บริการของเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้มีอิทธิพลซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจสูง ผู้แต่งเสนอผลเสียที่เกิดขึ้นกับชาวชนบทอีสาน และชี้ว่าสาเหตุมาจากการไม่ปฏิบัติตามหน้าที่และบทบาทของเจ้าหน้าที่และผู้มีอิทธิพล ประการสุดท้าย ปัญหาด้านค่านิยมและความเชื่อ ได้แก่ การยึดมั่นในสิ่งลึกลับและกฎประเพณีที่ได้รับการปลุกฝังมานาน ตลอดจนปัญหาค่านิยมที่มีต่อความเจริญซึ่งมากับวัตถุ คนแปลกหน้า วัฒนธรรมใหม่ ๆ และแหล่งงานใหม่ นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่มาจากค่านิยมที่มีต่อกรุงเทพฯ มีส่วนทำให้ชาวชนบทอีสานถูกล่อลวง ผู้แต่งเสนอแนวคิดเพื่อให้เห็นผลเสียของการยึดมั่นในความเชื่ออย่างไม่มีเหตุผลและคลั่งไคล้ความเจริญที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว โดยขาดการไตร่ตรองว่าทำให้ชาวชนบทอีสานประสบปัญหาด้านความเป็นอยู่และปรับตัวไม่ทันเป็นอย่างยิ่ง

อารีชา หุดินทะ (2539) ศึกษาเรื่อง ภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยระหว่างพุทธศักราช 2534 - 2536 งานวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะประมวลภาพลักษณ์สังคมเมืองตามที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทย ระหว่าง พ.ศ. 2534 - 2536 โดยใช้เรื่องสั้นในนิตยสาร ช่อกระเจต จำนวนหนึ่งมาใช้ในการศึกษาด้วย ผลการวิจัยสรุปว่า ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ระหว่าง พ.ศ. 2534 - 2536 เป็นภาพลักษณ์ในเชิงลบทุกด้าน อันได้แก่ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คน สภาพจิตใจ และสภาพปัญหาต่าง ๆ ในสังคมเมือง สังคมเมืองเป็นสังคมที่ไม่น่าอยู่ เพราะมีสภาพแวดล้อมที่แออัดไปด้วยตึกกรมบ้านช่อง มีความแห้งแล้งและเสื่อมโทรม วิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองเต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน ทำให้จิตใจคนเกิดความตึงเครียด ไร้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และในบางขณะทำให้คนเกิดความรู้สึกแปลกแยกต่อสังคม นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบทยังมีลักษณะที่ไม่เท่าเทียม กล่าวคือ เมืองใช้ความเป็นศูนย์กลางดูดซับทรัพยากรจากชนบทเข้ามาพัฒนาเมืองอยู่ฝ่ายเดียว ความเป็นศูนย์กลางทำให้คนอพยพเข้าเมืองเป็นจำนวนมาก ในเมืองจึงเต็มไปด้วยปัญหาสังคมมากมาย โดยเฉพาะปัญหาอาชญากรรมและปัญหาโสเภณี

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า งานวิจัยที่ใช้ศึกษาสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ กล่าวคือ ลักษณะแรก เป็นงานศึกษาที่มุ่งประเด็นไปที่นิตยสาร ได้แก่ งานวิจัยของ รวีวรรณ ประกอบผล ซึ่งศึกษาประวัติและลักษณะของนิตยสารในภาพรวม ส่วนงานวิจัยของ วรรณนิภา นิยมไทย เป็นการศึกษา นิตยสารเชิงภูมิปัญญา ซึ่งมีอิทธิพลต่อนิตยสารแนววรรณกรรมในระยะต่อมา งานวิจัยทั้ง 2 ฉบับนี้ แม้จะมีความเกี่ยวข้องกับนิตยสารแนววรรณกรรม แต่ก็ยังไม่เกี่ยวข้องโดยตรง

ลักษณะที่สอง เป็นงานศึกษาที่มุ่งประเด็นไปที่เรื่องสั้น ได้แก่ งานวิจัยของ กาญจนา ประสงค์เงิน มุ่งศึกษาเรื่องสั้นในประเด็นเกี่ยวกับสังคมชนบท งานวิจัยของ อารีชา หุดินทะ มุ่งศึกษาเรื่องสั้นในประเด็นที่เกี่ยวกับสังคมเมือง ส่วนงานวิจัยของ วรรณิ พุทธเจริญทอง Suvanna Kriengkraipetch Larry E. Smith ลาวัลย์ สังข์พันธานนท์ และเจริญศรี มาศรี เป็นการศึกษาเรื่องสั้นในประเด็นที่เกี่ยวกับสังคมในภาพรวม จะเห็นว่า งานวิจัยเหล่านี้โดยภาพรวมเป็นการศึกษาเรื่องสั้นที่ปรากฏอยู่ในนิตยสารมากกว่าจะเป็นการศึกษานิตยสารแนววรรณกรรมในฐานะของสื่อมวลชนโดยตรง